

KN 3/2025 7.5.25 Liite 3 § 28

KV 2/2025 21.5.25 Liite 1 § 15

KULTTUURIHAUTA

TYÖKALU HAUTOJEN KULTTUURIHISTORIALLISEEN
ARVIOINTIIN

Jenni Jokela & Päivi Kivi
2025 | JÄMSÄN SEURAKUNTA

JOHDANTO	2
1. ARVOTTAMISEN TIETOPOHJA	3
1.1. Hautausmaakulttuurin kehityksestä	3
1.2. Jämsän seurakunnan hautausmaat.....	8
2. ARVOTTAMISEN TYÖKALUT	10
2.1. Säilytettävät hautaosastot	10
2.2. Muistomerkin arvottamisen kriteerit.....	12
3. ARVOTTAMISEN TULOS: KULTTUURIHAUTA	15
LÄHTEET	18
LIITTEET	19

JOHDANTO

Jokainen hautausmaalle haudattu vainaja sekä muistomerkki on arvokas. Seurakunnan hautausoimessa joudutaan kuitenkin tekemään ratkaisuja sen suhteen mitkä hautapaikat otetaan uudelleen käyttöön ja mitkä hautojen muistomerkit arvotetaan säilytettäväksi kulttuurihautoiksi. Ensinnäkin hautausmaan arvo ja hoitotaso säilyvät parhaiten, kun hautausmaa on aktiivisessa käytössä. Jos hautaaminen vähenee tai jopa loppuu kokonaan tietyillä hautausmaan alueille, on vaarana alueen hoitotason lasku. Toiseksi on huomioitava taloudellinen näkökulma. Uusien arkkuhautaosastojen perustaminen vaatii reilusti taloudellisia resursseja. Vanhojen paikkojen uudelleen käyttö on myös tästä syystä järkevää.

Arvottamalla jotkin haudat kulttuurihautoiksi saadaan kuitenkin säilymään hautausmaan, seurakunnan, paikkakunnan sekä paikallisen yhteisön kulttuuriperintöä. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kulttuuriperintöstrategiassa vuosille 2025–2030 tuodaan esille, että *”hautausmaat hautoineen muodostavat ainutlaatuisen kulttuuriympäristön. Hautausmaita arvostetaan keskeisenä osana paikkakunnan ja yhteisön muistia”*. Strategia korostaa aineellisen kulttuurin vaalimisen lisäksi aineetonta kulttuuria eli niitä tapoja ja käytänteitä, joita hautausmailla harjoitetaan.

Haudan määrittelemisen kulttuurihaudaksi on monivaiheinen prosessi, johon vaikuttaa työn suorittajan tausta, kokemus ja koulutus. On tärkeää tuntea kohteena olevien hautausmaiden nykytilannetta ja historiaa sekä hautamuistomerkkien kehitystä. Tämä kirjoitus on laadittu taustaselvitykseksi, työkaluksi ja ohjeistukseksi hautojen arvottamista varten. Teksti jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäinen osa keskittyy hautausmaiden ja hautaamisen historiatietoihin. Toisessa osassa käydään läpi ne toimintaohjeet, joiden mukaan hautojen arvottaminen tapahtuu. Ja kolmannessa osassa määritellään ne konkreettiset toimet, joilla kulttuurihautoja käsitellään.

Kulttuurihauta on
hauta, joka on
arvotettu
suojeltavaksi.
Kulttuurihautoja
hoidetaan
hautausoimien
varoilla

Tämän työkalun lisäksi muistomerkkien arvottamisen tukena on hyvä käyttää Jämsän seurakunnan hautausmaista laadittuja inventointeja sekä Museoviraston julkaisua Hautausmaiden inventointiopas vuodelta 2015.

1. ARVOTTAMISEN TIETOPOHJA

1.1. Hautausmaakulttuurin kehityksestä

Käsitteenä *suomalaisen hautausmaan historia* on moniulotteinen. Ensinnäkin voidaan tarkastella sanaa hautausmaa. Hautausmaalla tarkoitetaan hautaamiseen varattua aluetta, joka sijaitsee erillään kirkosta. Kirkkomaa sen sijaan on hautaamiseen tarkoitettu maa-alue, joka sijaitsee kirkon yhteydessä. Jämsän seurakunnassa on yksi kirkkomaa, Kuorevedellä. Jämsän Muistojen hautausmaa on entinen kirkkomaa, sillä seurakunnan kirkko sijaitsi sen yhteydessä vuodet 1682–1824. Kaikista Jämsän seurakunnan hautaamiseen tarkoitetuista maa-alueista käytetään kuitenkin termiä hautausmaa.

Toiseksi hautausmaiden historiasta puhuttaessa on huomioitava maantieteelliset erot sekä erot kaupunkien ja maaseudun välillä. Siksi hautausmaiden, hautaamisen ja muistomerkkien kehitystä täytyy tarkastella eri näkökulmista. Paikkakunnan hautausmaahan – ja siihen mitä siitä on säilynyt – vaikutti ennen kaikkea väestöpohja. Aateliset ja varakkaat talonpojat sekä myöhemmin porvaristo kykenivät hankkimaan arvokkaita kivisiä ja metallisia muistomerkkejä, joiden säilyminen näihin päiviin on ollut mahdollista. 1800-luvulla Jämsä sekä Kuorevesi olivat syrjäisiä maaseutuapitäjiä, joissa suurin osa väestöstä sai elantonsa maataloudesta. Paikkakunnilla ei vaikuttanut juurikaan aatelisia, vaikkakin etenkin Jämsässä oli useita suurtiloja. Pienille paikkakunnille ei myöskään syntynyt suurta porvarien ryhmää ja teollisuuskin saapui paikkakunnille vasta 1900-luvun alku puolella.

Maantieteellisesti hautauskulttuuriin vaikutti vielä 1800-luvulla itäinen tai läntinen perinne. Jämsä ja Kuorevesi sijaitsivat enemmän läntisen hautauskulttuurin piirissä. Selkeä läntiseen kulttuuriin kuulumisen merkki on, että vanhat hautausmaat¹ ovat rakentuneet täyttämällä. Eli uusia hautapaikkoja saatiin, kun vanhojen päälle tuotiin uusia maakerroksia. Hautausmaiden sijainti kirkkojen läheisyydessä aina 1800-luvun lopulle saakka, on myös piirre länsisuomalaisesta hautauskulttuurista, jossa kirkkorakennuksen ja hautaamisen yhteyttä pidettiin tärkeänä. Myös teollisten muistomerkkien yleistymisen jo 1800-luvun puolella kertoo länsisuomalaisesta vaikutuksesta. Suku- ja perhehautojen katsotaan kuuluneen itäiseen hautauskulttuuriin ja yleistyneen lännessä vasta siirtoväen myötä. Sen sijaan kirkkomaat saatettiin jakaa kylittäin

---

¹ muistojen hautausmaa, Kuoreveden kirkkomaa sekä Jämsän vanha hautausmaa

länsisuomalaisessa kulttuurissa.² Suku- ja perhehaudat ovat olleet käytössä Jämsässä ja Kuorevedellä ainakin jossakin määrin jo 1800-luvulla eikä kyläperusteisia hautaosastoja tunnetta.

Meille tänä päivänä tuttu *suomalainen hautausmaa* alkoi kehittyä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, kun hautausmaiden lainsäädäntöön ja asetuksiin alettiin kiinnittää huomiota. Osittain itsenäisesti, paikkakuntaakohtaisesti syntyneet ja kehittyneet hautausmaat alkoivat saada yhteisiä piirteitä, kun niitä kartoitettiin, uudelleen järjesteltiin sekä laajennettiin. Uusia hautausmaita perustaessa ja vanhoja laajentaessa oli suunnitelmat tehtävä tietyt asetukset ja säädökset huomioiden. Näihin töihin palkattiin ammattilaisia, jotka toivat omia ideoitaan ja ajatuksiaan paikkakunnan hautausmaalle. Myös muistomerkkeihin alettiin kiinnittää huomiota, kun niiden kokoa ja muotoa alettiin hiljalleen säädellä. Virallisesti seurakunnan hoitovastuu hautausmaista asetettiin vuoden 1954 kirkkolain muutoksessa, jossa hautausmaiden hoito tehtiin seurakunnan velvollisuudeksi.

Jokaisella Jämsän seurakunnan hautausmaalla on tehty uudelleen järjestelyä, laajennuksia sekä muistomerkkien sääntelyä. Ne ovat näin ollen menettäneet osan ominaispiirteistään, mutta ilmentävät kuitenkin hautausmaakulttuurin kehitystä ja monimuotoisuutta Suomessa.

Hautausmaista (Jämsässä ja Kuorevedellä)

Meille tutun hautausmaan, vehreän hoidetun puistomaisen alueen, historia on varsin lyhyt. Suomalainen evankelisluterilainen hautauskulttuuri on osa kirkkorakennusten historiaa aina 1700-luvun lopulle asti. Hyvässä taloudellisessa asemassa olevat hankkivat hautapaikan kirkosta, joko ostamalla tai lahjoitusten turvin. Varaton väestö haudattiin kirkkomaalle kirkon kupeeseen. Kirkkomaat olivat pieniä ja ne täyttyivät nopeasti, jolloin vanhoja hautoja otettiin uudelleen käyttöön ja hautausmaata täytettiin. Kuoreveden kirkon hautausmailla, muistojen hautausmaalla sekä Jämsän vanhalla hautausmaalla hautausmaan täyttämisen huomaa vielä tänäkin päivänä, sillä maan pinta on muuta ympäristöä korkeammalla.

Kun kirkkoihin hautaaminen kiellettiin lopullisesti vuonna 1822, siirtyi kaikki hautaaminen kirkkomaille. Varakkaat saivat nyt hautapaikkansa kirkon läheisyydestä, joten varaton väki haudattiin kauemmas kirkosta. Tämä yhdessä väkiluvun kasvun kanssa loi painetta kirkkomaiden laajentamiselle ja lopulta uusien hautausmaiden perustamiselle. Kuoreveden kirkkomaata

---

² Wirkkala 1958.

laajennettiin vuonna 1838. Näikävuosien jälkeen 1860-luvun lopulla tila kävi vähiin sekä Jämsän silloisella hautausmaalla että Kuoreveden kirkolla ja uudet hautausmaat perustettiin kauemmaksi kirkosta.

Vuoden 1879 terveydenhoitoasetuksen myötä hautausmailla tuli kiinnittää huomiota maan laatuun, salaojittamiseen, istutuksiin ja hautojen uudelleen käytön sääntelyyn sekä perustettavien hautausmaiden sijaintiin ja suunnitteluun. Esimerkiksi vuonna 1872 perustetun Jämsän vanhan hautausmaan osalta käytiin alusta asti keskustelua sen soveltuvuudesta hautaukseen. Tilannetta ratkottiin useasti vetämällä hiekkaa hautausmaalle, mutta vasta 1920-luvulla päädyttiin perustamaan uusi hautausmaa hiekkakankaalle.

Hautapaikoista Jämsässä ja Kuorevedellä

Vuosisatojen ajan haudan sijainnilla on ollut syvempi merkitys, puhuttiin multajaosta. Kirkon läheisyydessä – tai kirkossa – oli paras paikka. Ilmansuunnista suhteessa kirkkoon valittiin itä- tai eteläpuoli. Etenkin pohjoista sivua kartettiin. Jos hautausmaa sijaitsi erillään kirkosta, oli porttien läheisyys tai muuten hyvä paikka varattu varakkaille. Hautausmaiden laajentuessa vanhimmat osat nousivat suosioon. Tästä hyvänä esimerkkinä Kuoreveden kirkon hautausmaan osastot 1 ja 2. Varakkaiden haudat – näistä muistona pysyvät muistomerkit – sijaitsivat osaston 1 kirkon puoleisella sivulla. Varattomat haudattiin alueen laitamille. Kun osasto 2 otettiin käyttöön vuonna 1919, hyväksyttiin osasto 1:n laita-alueet myös sukuhauta-alueiksi.³

Hautausmaat jaettiin vielä 1800-luvun lopulla yleensä kolmeen ”multaan”. Ensimmäinen multa oli varattu varakkaille ihmisille, toinen multa tavallisille seurakuntalaisille ja kolmas multa oli rivihautojen aluetta, jonne päätyivät köyhimmät seurakunnan jäsenet. Ensimmäisen mullan haudat ostettiin (ainais)sukuhaudoiksi ja toisen mullan haudat vuokrattiin tietyksi ajaksi. Rivihaudat olivat nimensä mukaisesti riviin kaivettuja yhteishautoja, jotka sijaitsivat kirkkomaiden ja hautausmaiden laitamilla. Vuoden 1927 terveydenhoitolaissa rivihaudat kiellettiin ja käyttöön tulivat kertahaudat, joissa jokaiselle vainajalle oli kaivettava oma hautasijansa. Kertahaudat otettiin uudelleen käyttöön, kun koskemattomuusaika umpeutui.

---

³ Kuorevesi esimerkki perustuu osastojen hallinta-aikojen ja muistomerkkien tarkasteluun.

Termien ensimmäinen ja toinen multa tilalla alettiin 1900-luvulla puhua A- ja B- haudoista. Kertahaudat olivat C-hautoja. Esimerkiksi Miekkeinpetäjä jaettiin sen perustamisen yhteydessä A, B ja C palstoihin, joiden hautapaikat olivat edellä esitettyjen kaltaisia.

Vuoden 1929 hautausmaiden malliohjesäännössä määrättiin, ettei varakkuuteen perustuvia hautaosastoja saanut muodostaa hautausmaille, vaan kertahautaosastoja oli perustettava A ja B osastojen lomaan. Seurakunnille jäi kuitenkin mahdollisuus periä eri alueilta eri suuruisia maksuja.⁴ Esimerkiksi Kuorevedellä vuonna 1932 määrättyissä hautapaikka maksuissa kallein osasto oli kirkkomaa ja halvin osasto 2. Kertahaudat olivat kaikista halvimpia.

Koska hautausmaiden suunnittelu oli 1800-luvun lopulla vielä vähäistä, etenkin pienillä paikkakunnilla, muodostui ensimmäisen ja toisen mullan alueista usein sokkeloisia. Kuolleelle läheiselle valittiin mieluinen hautapaikka, jonka viereen saman perheen/suvun jäseniä myöhemmin saatettiin haudata. Vuosisatojen vaihteessa sukuhautojen myyminen ennakkoon yleisty, ja paikoitellen ostettiin monta hautapaikkaa sisältäviä hauta-alueita. Tästä esimerkkinä Jämsän hautausmaan vanhimmat hautaosastot A, B ja D.

Hautamuistomerkeistä

Kirkkoihin sijoitettuja muistomerkkejä ei ole Jämsän seurakunnassa säilynyt⁵. Muutamia 1800-luvun alkupuoliskon muistomerkkejä löytyy Jämsän Muistojen hautausmaalla. Vasta 1800-luvun jälkipuolen muistomerkkejä löytyy enemmän, muistojen hautausmaalta, vanhalta hautausmaalta sekä Kuoreveden kirkolta. Vuosisadan vaihteesta muistomerkkejä löytyy jo useita kymmeniä.

1800-luvun jälkipuoliskon maalaispitäjän – kuten Jämsän ja Kuoreveden – hautausmailla yleisimmät muistomerkit olivat puisia ristejä tai lautoja. Joukkoon mahtui joitakin takorautaisia kyläseppien valmistamia peltilevyjä sekä pystypaasia ja valurautaisia ristejä, mutta ne olivat vähemmistönä. Varakkaat henkilöt saivat pysyvemmän muistomerkin, muiden piti tyytyä katoaviin puisiin muistomerkkeihin. Kun muistomerkki hävisi, otettiin hautapaikka uudelleen käyttöön.

⁴ Jumalan puistot kauniiksi 1955, 21.

⁵Jämsän kirkkomuseossa on pieni muistotaulu, jossa kirjaimet teksti: *I.F. 1822*. Tämä voi liittyä hautamuistomerkkeihin. Mahdollisesti myös kirkkomuseossa olevilla 1680-luvun lasi-ikkunoilla voi olla kytkös suvun hautapaikkaan tai kirkkohautaukseen.

Hiljalleen alkoi puisten muistomerkkien rinnalla näkyä yhä enemmän kivisiä sekä metallisia muistomerkkejä. Valurautaiset muistomerkit sekä pystykivet yleistyivät 1800-luvun kahdella viimeisellä vuosikymmenellä ja näiden suosio säilyi 1900-luvun alkupuolelle saakka. Ennen suurien sukuhautojen yleistymistä hautapaikka lunastettiin usein yhtä vainajaa varten. Vainaja sai oman muistomerkin, usein haudan keskelle. Vainajan puoliso tai vanhemmat haudattiin viereen tai samalle paikalle ensiksi haudatun kanssa. Myös muistomerkki sijoitettiin vanhan viereen. Tästä esimerkkejä Jämsän vanhalla hautausmaalla osastoilla A, B ja D sekä Kuoreveden kirkon hautausmaalla osastolla 1.

Kun suuret sukuhaudat tulivat suosioon vuosisatojen vaihteessa, siirtyivät muistomerkit hautausalueen perälle. Sukuhautojen ympärille alettiin pystyttää rajaavia aitoja ja asentaa reunakiviä. Aidat olivat valurautaisia, kivipaasiin kiinnitettyä ketjua tai kivistä tehtyjä. Aidalla myös suojattiin hautausalue hautausmaalla mahdollisesti kulkevilta ja laiduntavilta eläimiltä. Reunakivet myös auttoivat pitämään haudan pinnan rajattuna. Sukuhautojen hautakivet muuttuivat vaakakiviksi, jolloin saatiin hautakiviin enemmän tilaa vainajien nimille.

Puiset hautaristit säilyivät kivisten muistomerkkien rinnalla edullisena ja yksinkertaisena vaihtoehtona pitkälle 1900-puoleen väliin saakka. Niiden lisäksi edullisempänä vaihtoehtona tehtiin pieniä metallituen varassa olevia kivilaattoja ja maahan upotettuja tyynykiviä, joita vielä 1970- ja 1980-luvuilla asennettiin hautausmaille runsaasti.

Lunastettujen hautapaikkojen pienentyminen, hautausmaiden kartoittaminen ja suunnittelu sekä talvi- ja jatkosodan sankarihautausmaiden demokraattinen katsontakanta yhdessä tekivät sen, että hautamuistomerkkien koko alkoi pienentyä ja ulkonäkö yhdenmukaistua. Hautakivissä siirryttiin matkalaukkumalliin, joiden symboliikka ja koristeaiheet vähenivät.

Tasasivuisen ja -harjaisen laatikkokiven muunnoksia alkoi ilmestyä hautausmaille varhaisessa vaiheessa. Louhittu kivimalli tuli hautausmaille 1970-luvulla ja sen modernit muodot ovat edelleen suosiossa. Tasaharjaisten laatikkokiven erilaiset harjamuodot ovat yleistyneet 1990-luvulta alkaen. Modernista pystykivestä puhuttaessa tarkoitetaan hautakiveä, joka mittasuhteiltaan on pystykivi, mutta on peräisin 1900-luvun jälkipuoliskolta. Pitkään nämä modernit pystykivet olivat tasaharjaisia, mutta myös niissä on alkanut näkyä monipuolisempia harjamuotoja.

1.2. Jämsän seurakunnan hautausmaat

❖ Kuoreveden kirkon hautausmaa, 1640-luku

- hautaaminen aloitettu mahdollisesti ensimmäisen kirkkorakennuksen rakentamisen aikaan 1640-luvulla. Tuolloin kirkon lattian alle hautaaminen yleistä
- hautaaminen lopetettu 1860-luvulla, mutta hautausmaa otettu uudelleen käyttöön vuonna 1920
- muistomerkit suurimmaksi osaksi 1900-luvulta, vain yhdeksän peräisin 1800-luvulta
- sankarihauta-alue ja vuonna 1918 valkoisten puolella kaatuneiden hauta sekä muistomerkki. Myös vuonna 1918 punaisten puolella kaatuneiden muistomerkki sekä Karjalaan jääneiden vainajien muistomerkki
- kirkkomaan sijaitsee vuonna 1779 rakennetun Kuoreveden kirkon kupeessa

❖ Jämsän Muistojen hautausmaa ja sankarihauta-alue, 1680-luku

- hautaaminen aloitettu todennäköisesti samaan aikaan kun Jämsän kolmas kirkko valmistui alueelle vuonna 1682. Kirkkoon hautaaminen vielä tuolloin yleistä. Hautaaminen alueelle lopetettiin vuonna 1872, kun uusi hautausmaa perustettiin. Alue otettiin uudelleen käyttöön sankarihautausmaana vuosina 1918 ja 1939–1944.
- yksittäiset muistomerkit peräisin 1800-luvulta. Yhteensä näitä 16 kappaletta
- sankarihauta-alueen muistomerkit, Karjalaan jääneiden vainajien muistomerkki, Näлкävuosien muistomerkki sekä Sovinnon ja rauhan muistomerkki vuodelta 2007.

❖ Kuoreveden kirkon hautausmaiden uudempi puoli, 1868

- hautaaminen aloitettu vuonna 1868, laajennettu vuosina 1888 ja 1919.
- vanhimmat muistomerkit 1880-luvulta.
- hautausmaan perällä vuonna 1918 punaisten puolella kaatuneiden hauta

❖ Jämsän vanha hautausmaa, 1872

- perustettiin kirkkorakennuksen (vuodelta 1824) pohjoispuolelle, laajennettu vuosina 1894 ja 1915
- muistomerkkejä 1800-luvulta, määrällisesti joitakin kymmeniä. Paljon 1900-luvun alun pystykiviä ja suuria vaakakiviä. Suuria sukuhautakokonaisuuksia
- useita taideteoksia
- alueella vuonna 1918 punaisten puolella kuolleiden hauta ja muistomerkki

❖ Koskenpään hautausmaa, 1902

- perustettiin rukoushuoneyhdistyksen toimesta Koskenpään rukoushuoneen läheisyyteen. Vihitty vuonna 1902, joitakin hautauksia jo 1890-luvulla. Laajennettu 1930-luvulla. Uusia alueita, mm. urna-alue otettu käyttöön 2000-luvulla
- vanhimmat muistomerkit 1900-luvun alusta
- alueella vuonna 1918 valkoisten ja punaisten puolella kaatuneiden haudat ja muistomerkit sekä vuosien 1939–1944 sankarihauta-alue

❖ Vangonmäen hautausmaa, 1925

- Jämsänkosken seurakunta perusti itselleen hautausmaan. Lisämaata ostettu 1950-luvulla
- uusia osastoja otettu käyttöön 1990-luvulla, mm. uurnalehto
- paljon vaakakiviä ja laatikkokiviä. Muutamia pystykiviä ja metallisia muistomerkkejä
- alueella vuosien 1939–1945 sankarihauta-alue

❖ Miekkaipetäjän hautausmaa, 1925

- perustettiin vuonna 1925, kun vanhamaa täyttyi ja oli huono hautaamiseen
- lisää osastoja otettu käyttöön tarpeen mukaan, viimeisimmät 2000-luvulla. Uurna-alue vuonna 2009.
- muistomerkit pääosin pieniä vaakakiviä ja laatikkokiviä, mutta vanhimmilla osastoilla A1, A2 ja B1 myös suuria vaakakiviä ja sukuhautakokonaisuuksia

❖ Leponummen hautausmaa, 1978

- perustettiin vuonna 1978, osastoja otettu käyttöön tarpeen mukaan
- urna-alue otettu käyttöön vuonna 2009
- muistomerkit pääosin laatikkokiviä ja louhittuja kiviä

❖ Kellotapulin uurnalehto, 1998

- perustettiin Jämsän kirkon taakse rinteeseen
- alueella sinne suunniteltuja hautakiviä ja laattoja sekä sirottelualue ja muistolehto
- aluetta laajennettu vuonna 2024, jolloin alueen eteläpuolelle tehtiin uusi sirottelualue ja asennettiin tuhkaholvi.

2. ARVOTTAMISEN TYÖKALUT

2.1. Säilytettävät hautaosastot

Lakien ja inventointien turvaamat alueet

Kirkkolaki (luku 3 §21 ja 22) suojaa kirkollisten rakennusten lisäksi kirkkojen pihapiirejä. Vuonna 1779 rakennettu Kuoreveden kirkko on kirkkolalla suojeltu. Kirkon pihapiiriin sijoittuu kirkkomaa. Kirkkolaki suojaa myös sankarihautausmaita.

Muistojen hautausmaa ja sankarihautausmaa sekä vanha hautausmaa kuuluvat kirkonseudun alueeseen, joka on vanhinta säilynyttä rakennettua ympäristöä Jämsäjoen varrella. Alue on inventoitu vuonna 2010 Museoviraston toimesta valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi ympäristöksi (RKY). Luokitus tarkoittaa, että alueen ominaispiirteet tulisi säilyttää, ja kaiken käytön ja kehittämisen tulisi tapahtua sen ehdoilla.

Seurakunnan säilyttämät alueet

Valikoitujen hautaosastojen säilyttämisen tavoitteena on turvata kyseisen hautausmaan historialliset ominaispiirteet, keskeiset näkymät sekä hautamuistomerkkien ja osastojen luonteva sekä historiallinen suhde hautausmaan rakennuksiin esimerkiksi siunauskappeliin tai rakenteisiin esimerkiksi sisäänkäynnit. Pyrkimyksenä on siten suojella hautausmaan yleisilmettä ja sen kerroksellisuutta sekä vaihtelevuutta.

Jämsän vanha hautausmaa

Vanhalla hautausmaalla osastoilla A, B j D on hyvin havaittavissa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun hautauskulttuuri, jossa ei noudatettu mitään suunnitelmaa hautapaikkojen suhteen. Osastoilla on runsaasti vuosisadan vaihteen muistomerkkejä sekä suuria sukuhautakokonaisuuksia.

Osastot B ja D pyritään säilyttämään kokonaisuudessaan, ja osastosta A säilytetään B osaston lähellä sijaitseva puoli (ks. liite 1)

Miekkainpetäjän hautausmaa, osastot A1 ja A2

Osastot A1 ja A2 siunauskappelin edustalla ovat hautausmaan vanhinta aluetta. Alueella säilyneet reunakivihaudat ovat osoituksena 1900-luvun alkupuolella suosituista tavasta reunustaa hauta. Muilta osastoilta reunakivet on poistettu kokonaan. Osastot muistomerkkeineen ovat vahvasti osa

siunauskappelin ympäristöä sekä hautausmaan pääsisäänkäyntiä. Ne ilmentävät 1920- ja 1930-lukujen hautausmaakulttuuria.

Kuoreveden kirkon hautausmaa (osasto 1)

Osasto 1:n kirkon puoleisella alueella on hyvin havaittavissa 1800-luvun lopulla vallalla ollut hautauskäytäntö. Haudat ovat alueella tiiviisti; rinnakkain eikä niiden väleissä kulje käytäviä. Kaikki haudat on sijoitettu itä-länsi suuntaan siten, että vainajat kasvot katsovat kohti länttä.

Osastoa 1 ei pyritä säilyttämään kokonaisuudessaan, vaan tavoitteet keskitetään vuonna 1868 perustetun hautausmaan vanhimmalle alueelle. Se sijoittuu pääkäytävän molemmin puolin (ks. liite 3)

ALUEEN KÄYTTÖ

- hautauksia jatketaan
- alueita hoidetaan hautausmaiden hoitosuunnitelman mukaisesti
- mahdollisuus vanhojen paikkojen uudelleen myyntiin harkiten

TAVOITTEENA SÄILYTTÄÄ

- reunakivet
- hiekka- ja sorapintaiset haudat
- kiinteät aidat ja aidan osat
- rakenteet
- kasvillisuus (uudistaminen harkiten)

MUISTOMERKIT

- muistomerkkien poistamiset ja muutokset harkiten, seurakunnan ohjeistuksen mukaisesti
- uudet muistomerkit sopeutetaan ympäristöön sen mukaan mitä tyyliä ja aikakautta alue edustaa

2.2. Muistomerkin arvottamisen kriteerit

Tässä käydään läpi ne kriteerit, joilla yksittäisiä muistomerkkejä arvotetaan. Yhden kriteerin täyttyminen ei kuitenkaan takaa muistomerkin säilyttämistä.

1. Ajallinen raja
2. Alueellinen näkökulma
3. Ajalleen tyypillinen
4. Erottuva muistomerkki
5. Taideteos
6. Henkilö- tai tapahtumahistoria
7. Muistomerkin valmistaja
8. Inventoitu muistomerkki
9. Muistomerkin kunto

Nämä kriteerit on laadittu Museoviraston vuonna 2015 laaditun *Hautausmaiden inventointioppaan* ja vuonna 2018 julkaistun opinnäytetyön *Turun hautausmaan museohautojen inventointi. Geometrix-sovellusten käytettävyys hautausmaiden inventoinnissa*⁶ avulla.

⁶ Leino, Henri. Turun hautausmaan museohautojen inventointi. Geometrix-sovellusten käytettävyys hautausmaiden inventoinnissa 2018. Lepaa. (online: theseus.fi)

1. Ajallinen rajaus

Ajallisessa rajauksessa täytyy huomioida hautausmaan ikä ja sen erityispiirteet. Jos vanhimmat muistomerkit edustavat muistomerkkityylinsä vähemmistöä, on ne syytä suojella ikänsä perusteella.

2. Alueellinen näkökulma

Muistomerkin arvoa täytyy tarkastella myös sitä ympäröivän alueen mukaan. Jos jokin alue katsotaan omaleimaiseksi kokonaisuudeksi tai sijaintinsa kannalta merkittäväksi, voidaan sieltä säilyttää yleisilmeeseen vaikuttavia muistomerkkejä. Tässä tapauksessa yksittäisen muistomerkin sijaista pyritään säilyttämään jotakin kokonaisuutta, hautausmaan kulttuurimaisemaa. Esimerkkinä pääkäytävien tai pääsisäänkäyntien ympäristöt tai siunauskappelin läheisyys. Katso kappale 2.1.

3. Ajalleen tyypillinen

Ajalleen tyypillinen muistomerkki kertoo pystyttämisaikansa hautausmaakulttuurista, tavoista, uskomuksista ja tyyllisuunnista. Säilyttämällä näitä tavallisia muistomerkkejä, turvataan kaikkien aikakausien tyylien säilyminen jälkipolville.

Tämän kriteerin kohdalla on erityisen tärkeä tiedostaa muistomerkkityylien kehitys ja aikakausien trendit, jotta arvottaminen pystytään tekemään.

4. Erottuva muistomerkki

Erottuvan muistomerkin määritelmä on laaja. Yksinkertaisesti ilmaistuna sen voidaan nähdä olevan muistomerkki, joka poikkeaa ajalleen tyypillisestä muistomerkistä. Poikkeavia asioita ovat muistomerkin muoto, koristelu, tekstit ja materiaali. Erottuva muistomerkki voi olla myös kokonsa puolesta ympäristöään hallitseva elementti

5. Taideteos

Muistomerkki voi olla kokonaisuudessaan tai sen osa voi olla taideteos. Taideteokset on käyty läpi hautausmaainventoinneissa.

6. Henkilö- ja tapahtumahistoria

Kuten edellä on esitetty, ovat hautausmaat kokonaisuudessaan paikkakunnan ja yhteisön muisti. Kokonaisuuden lisäksi esille voidaan nostaa merkittävien henkilöiden hautoja niin paikkakunnan kuin valtakunnankin tasolta.

Jääkärien haudat suojellaan kirkkohallituksen yleiskirjeen 16/1994 mukaisesti. Seurakunnalle palautuvat jääkärien haudat hoidetaan kulttuurihautojen tavoin.

7. Muistomerkin valmistaja

Muistomerkkien valmistajien kohdalla voidaan korostaa paikallisia ja alueellisia toimijoita ja käsityötä. Kivenkäsittely, taonta- ja valutyöt nostetaan esille.

8. Maininta hautausmaiden inventoinneissa

Muistojen hautausmaasta, Vanhasta hautausmaasta, Miekka- ja Vangonmäestä sekä Koskenpään hautausmaasta laadittiin Keski-Suomen museon toimesta 1990-luvun alussa hautausmaainventoinnit, joissa kustakin hautausmaasta täytettiin alueen yleisinventointilomake sekä muistomerkkien inventointilomake. Vuonna 2024 valmistui näiden hautausmaiden täydennysinventointi, jonka yhteydessä inventoitiin myös Kellotapulien uurnalehto. Kuoreveden kirkon hautausmaat ja Leponummi inventoitiin vuonna 2021. Inventoinneissa nostettiin esille muistomerkkejä edellä esiteltyjen kriteerien mukaisesti.

9. Muistomerkin kunto

Edellytyksenä muistomerkin säilyttämiselle on myös muistomerkin hyvä kunto. Rikkinäisiä tai kovin hauraita muistomerkkejä ei ole mielekästä säilyttää, sillä ne eivät enää edusta itseään ja tyyliään. Ne eivät myöskään kohenna hautausmaiden yleisilmettä. Seurakunnan talouden kannalta muistomerkkien konservointi ja/tai kunnostaminen ei myöskään ole kestävä ratkaisu.

Joissakin tapauksissa voidaan harkita hauraan muistomerkin sijoittamista suojaisiin olosuhteisiin. Tämä koskee lähinnä puisia ja metallisia muistomerkkejä. Tärkeintä on kuitenkin dokumentoida muistomerkki ja sen sijaintipaikka ennen sen häviämistä.

3. ARVOTTAMISEN TULOS: KULTTUURIHAUTA

Määritelmä

Kulttuurihaudalla tarkoitetaan hautaa, jonka muistomerkki on arvotettu kriteerien nojalla suojeltavaksi. Vaikka käytössä on termi *kulttuurihauta*, on suojelukohde haudan muistomerkki ja sen osat, ei hauta-alue itsessään. Kulttuurihauta-statusella olevia muistomerkkejä ei muokata. Kulttuurihauta statusen saa hauta, jonka hallinta on palautunut seurakunnalle.

Tarpeen niin vaatiessa, kulttuurihaudan muistomerkki voidaan siirtää toiseen paikkaan. Siirtämistä ei kannata tehdä kevein perustein, sillä kuten edellä on esitetty, vaikuttaa muistomerkki hautausmaan/hautaosaston yleisilmeeseen. Jos muistomerkki joudutaan siirtämään, tulee välttää vanhojen muistomerkkikokoelmien syntymistä. Siirretty muistomerkki olisi hyvä sijoittaa alku peräisen paikan lähetyville.

Jos muistomerkki jostakin syystä joudutaan siirtämään, voidaan pohtia säilytetäänkö se kulttuurihautana vai otetaanko muistomerkki – nimettömäksi tehtynä – uusiokäyttöön esim. muistolehdoissa.

Omaisen hallinnoima kulttuurihauta?

Omaisten hallinnassa olevia hautoja ei merkitä kulttuurihautoiksi, mutta hautarekisteriin lisätietokenttään lisätään merkintä *mahdollinen kulttuurihauta*. Myös näistä muistomerkeistä täytetään alla esitelty tietolomake. Lisätietomerkintä ja lomakkeen täyttäminen helpottaa päätöksentekoa tulevaisuudessa, jos hauta mahdollisesti palautuu seurakunnalle. *Mahdollinen kulttuurihauta* nimikkeellä olevien hautojen kohdalla seurakunta ohjeistaa omaisia muistomerkin mahdollisissa muutoksissa. Näitä hautoja ei hoideta seurakunnan toimesta, vaan hoitovastuu on edelleen hautaoikeuden haltijalla.

Hautaustoimilain 14 §:n mukaan muistomerkkiä ei saa poistaa haudalta ilman hautausmaan ylläpitäjän lupaa. Eli seurakunta voi päättää muistomerkin säilyttämisestä haudalla, jos se katsotaan kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi.

Kulttuurihautaan kohdistuvat toimenpiteet

Kun hauta muistomerkkeineen päätetään säilyttää seurakunnan hallinnoimana kulttuurihautana, on hautaa hoidettava. Kirkkolain 3 luvun 33 §:ssä säädetään, että haudanhaltijan tulee huolehtia siitä, että hautaa hoidetaan hautausmaan arvon mukaisesti. Käytännössä haudanhaltijalle kuuluu muistomerkin kunnossa pito, sen ympäristön siistinä pitäminen sekä istutusten hoito.

Kun hauta palautuu seurakunnan hallintaan, säilyy vainajan tiedot hautarekisterissä. Ne siirtyvät yhteisen *palautuneet haudat* hautatunnuksen alle. Vainajan lisätietokohdassa on merkintä vanhasta hautatunnuksesta.

1. Tietojen tallentaminen

- seurakunnan hautarekisterissä hauta merkitään kulttuurihaudaksi
- valintakriteerit kirjataan tietolomakkeelle

2. Haudan kunnostaminen

- muistomerkin turvallisuuden varmistaminen
- muistomerkit mahdollinen puhdistaminen
- istutusten poisto sekä nurmi- tai hiekkapinnan korjaaminen
- muistomerkin juurelle merkki, joka kertoo haudan olevan kulttuurihauta

3. Ylläpito

- nurmen ajo
- muistomerkin ympäristön loppusiistintä kaksi kertaa kesässä
- hiekkapinnan kitkentä
- muistomerkkien eteen ei ole sallittua tehdä istutuksia. Työntekijöillä on oikeus poistaa mahdolliset istutukset

Suojelupäätöksen purkaminen

Jos muistomerkki vaurioituu tai kokonaan rikkoutuu, voidaan päätöstä tarkastella uudestaan. Vaurioitumisen tai rikkoutumisen voi aiheuttaa luonnonvoimat tai ilkivalta. Näin tapahtuessa, on kulttuurihauta ja siihen tulleet vauriot dokumentoitava. Jos muistomerkki päätetään poistaa, hävitetään se kuten muutkin seurakunnan hallintaan palautuneet muistomerkit.

Ehdotuksen suojelupäätöksen purkamisesta tekee hautaustoimen päällikkö. Suojelupäätöksen purkaminen vaatii kirkkovaltuuston päätöksen.

LÄHTEET

Tekstissä ei ole viitattu kaikkiin lähde teoksiin, mutta etenkin osa 1 pohjautuu alla listattuihin teoksiin.

Ahola, Teija & Sojakka, Pirjo 1993. Jämsän hautausmaiden inventointi. Keski-Suomen museo.

Hautausmaiden inventointiopas 2015, Museovirasto. Helsinki.

Jokela, Jenni 2014. Hautasaareke ihmistä varten. Pro gradu. Jyväskylän yliopisto.

Jokela, Jenni 2024. Jämsän seurakunnan hautausmaiden täydennysinventointi.

Jokela, Jenni 2021. Kuoreveden hautausmaiden inventointi. Jämsän seurakunta.

Jumalan puistot kauniiksi 1955. Laajennetun piispainkokouksen asettama komitea. Pieksämäki: Sisälähetysseuran Raamattutalon kirjapaino.

Leino, Henri 2018. Turun hautausmaan museohautojen inventointi. Geometrix-sovellusten käytettävyys hautausmaiden inventoinnissa. Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö, Lepaa (online: theseus.fi)

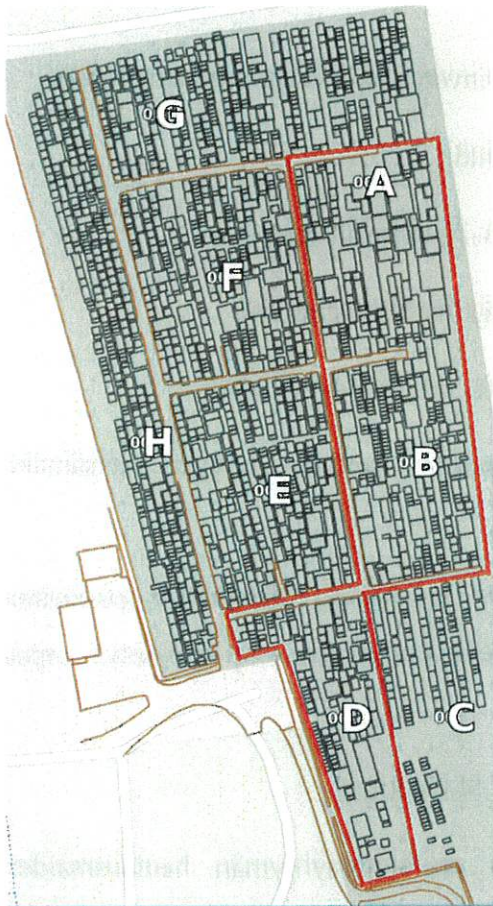
Lempiäinen, Pentti 1990. Viimeiset leposijamme. Helsinki: SLEY-kirjat.

Pennanen, Pirjo 1993. Jämsänkosken ja Koskenpään seurakuntayhtymän hautausmaiden inventoinnit. Keski-Suomen museo.

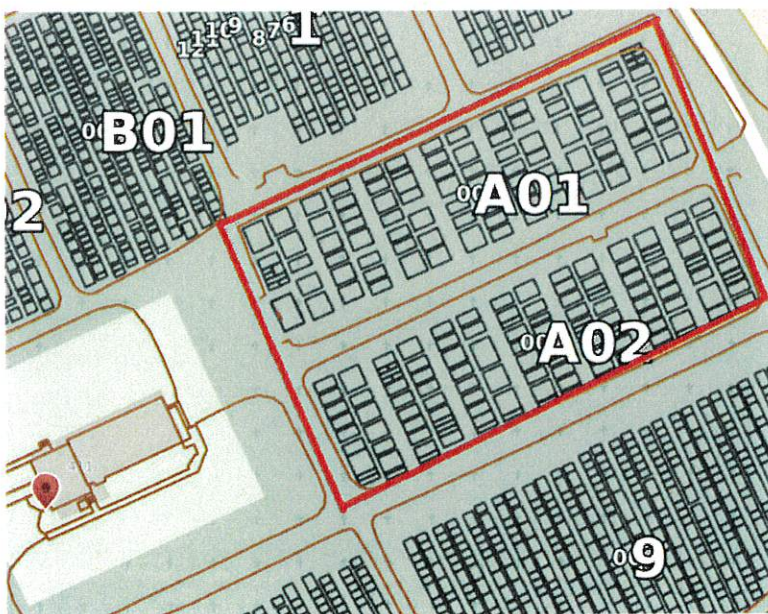
Wirkkala, Ilmari 1945. Suomen hautausmaiden historia. Porvoo: WSOY.

LIITTEET

Liite 1: Vanha hautausmaa

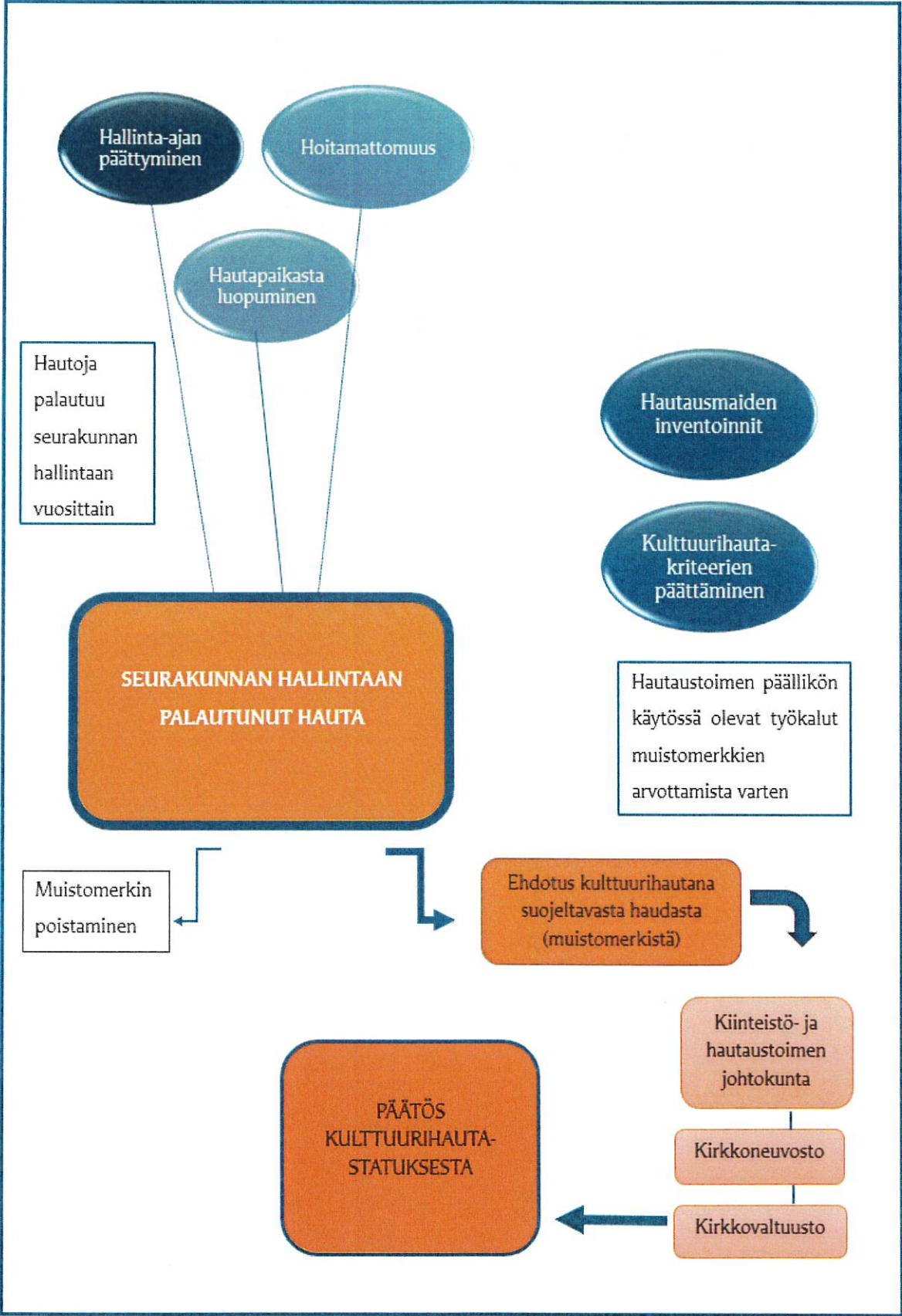
Liite 2: Miekkainpetäjä

Liite 3: Kuorevesi, osasto 1

Liite 4: Prosessikaavio

Liite 5: Tietolomake

Tietolomake: kulttuurihauta

Taiteilija	Taiteilijan nimi
Materiaali	Materiaali
Mitat	Taideteoksen mitat
Valmistusvuosi	Valmistusvuosi
Merkinnät	Signeeraus yms.
HAUTAKOKONAISUUDEN TIEDOT	
Haudan pinta	☐ nurmi ☐ hiekka ☐ sepeli ☐ luonnontila ☐ kivilaatta
	Lisätietoja
Reunukset	☐ kivi ☐ betoni
Aita	☐ kivi ☐ metalli ☐ ketju ☐ putki ☐ kasvillisuus
	Lisätietoja
Muut rakennelmat	Mahdolliset muut rakennelmat, portaat yms.
LISÄTIETOJA	
Mahdollisia lisätietoja	

Suojelupäätöksen päivämäärä

Suojelupäätöksen vahvistaja

Tietolomake: kulttuurihauta

Hautausmaa	Hautausmaan nimi				
Hautatunnus	Hautatunnus				
Suojeluperusteet (arvottoman kriiteerit)	☐ Ajallinen raja ☐ Alueellinen näkökulma ☐ Ajalleen tyypillinen ☐ Erottuva muistomerkki ☐ Taideteos ☐ Henkilö- ja tapahtumahistoria ☐ Muistomerkkin valmistaja ☐ Inventoitu muistomerkki				
Lisätietoja suojelupäätöksestä (tähän tarkemmat tiedot siitä mihin kriiteereihin suojelu perustuu)	Lisätietoja				
MUISTOMERKIN TARKEMMAT TIEDOT					
Mitat	Korkeus, leveys ja paksuus				
Materiaali	☐ kivi ☐ metalli ☐ puu ☐ muu				
Tekstit	☐ kaiverrus ☐ kultaus ☐ metallikirjaimet ☐ kohokirjoitus ☐ laatta				
Symbolit	Mitä symboleita muistomerkin on				
Taideteos	<table border="1"> <tr> <td>Valmistajan nimi</td> <td>Valmistajan nimi</td> </tr> <tr> <td>Pintakäsittely/ menetelmä</td> <td>Hiottu, lohkottu, valettu, taottu...</td> </tr> </table>	Valmistajan nimi	Valmistajan nimi	Pintakäsittely/ menetelmä	Hiottu, lohkottu, valettu, taottu...
Valmistajan nimi	Valmistajan nimi				
Pintakäsittely/ menetelmä	Hiottu, lohkottu, valettu, taottu...				
	Aihe				
	Taideteoksen aihe				

